

Türkçe Yazılmış Arap Harfli Metinlerde Bir İmla Arayışı: Çift Hareke Kullanımı

Seeking for a Spelling in Arabic Letter Texts Written in Turkish: The Use of Double Vowel Point

Talat Dinar

Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Isparta / Türkiye

e-posta talatdinar@sdu.edu.tr

orcid 0000-0002-9199-0403

doi 10.54316/dilarastirmalari.1175477

Atıf

Citation

Dinar, Talat (2022). Türkçe Yazılmış Arap Harfli Metinlerde Bir İmla Arayışı: Çift Hareke Kullanımı. *Dil Araştırmaları*, 31: 33-41.

Başvuru

Submitted

14.09.2022

Revizyon

Revised

10.10.2022

Kabul

Accepted

01.11.2022

Çevrimiçi Yayın

Published Online

30.11.2022

ÖZ

Sesin yazıya aktarımı için kullanılan alfabeler uzun uğraşlar neticesinde kabul görmüş sistematik bir düzen barındıran yapılardır. Alfabeler gelişim süreçleri boyunca kısmen değişimlere uğramakla birlikte kullanım yaygınlığı ile paralel olarak donuk, değişime kapalı yapılar hâlini alırlar. Bu yapıların farklı milletler tarafından benimsenmesi durumunda çeşitli sorunlar ortaya çıkabilir. Bunlardan ilki farklı bir medeniyetin alfabesini benimseyen milletlerin kendi seslerini tam olarak yazıya aktarıp aktaramama meselesidir. Türkler arasında en uzun süre kullanılan Arap alfabesi sıklıkla Türkçenin seslerini tam olarak yansıtamadığı gerekçesiyle eleştirilir. Bununla birlikte Arap alfabesi kullanımıyla süreç içerisinde oluşturulan kalıplaşmış imla geleneği de dönemin telaffuzunu yansıt(a)maz. Bundan dolayı Arap harfli metinlerde zaman zaman müellif ve müstensihlerin kalıplaşmış imla gelenekleri dışına çıkma girişimlerine şahit oluruz. Aynı harfi çift hareke ile işaretleme bizce bu girişimlerden biridir. Bu makalede Türkçe yazılmış Arap harfli metinlerde çift hareke kullanımlarına dikkat çekmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hareke, Çift Hareke, Türkçe Metinler

ABSTRACT

The alphabets used for the transfer of sound to writing are structures that have a systematic order accepted as a result of long efforts. Although alphabets undergo some changes during their development process, in parallel with the prevalence of use, they become dull, unchangeable structures. Various problems may arise if the alphabet of a nation is adopted by different nations. The first of these is the issue of whether nations adopting the alphabet of a different civilization can translate their own voices into writing. The Arabic alphabet, which has been used

for the longest time among the Turks, is often criticized for not being able to translate the sounds of Turkish into writing. However, the stereotyped orthography tradition created in the process with the use of the Arabic alphabet does not reflect the pronunciation of the period. For this reason, from time to time, we witness the attempts of the authors and copyists to go beyond the stereotyped orthographic traditions in the texts with Arabic letters. In our opinion, marking the same letter with a double vowel point is one of these attempts. In this article, it has been tried to draw attention to the use of double vowel point in texts written in Turkish with Arabic letters.

Keywords: Vowel Point, Double Vowel Point, Turkish Texts

0. Giriş

Türklerin tarih boyunca pek çok kez alfabe değişikliğine gittiği bilinmektedir. Çeşitli siyasi ve kültürel saikler neticesinde gerçekteşen bu değişikliklerde en belirleyici olanı hiç kuşkusuz din değişikliğidir. Özellikle din değişiklikleri ile paralel gerçekteşen alfabe değişikliklerinde yeni kabul edilen dinin temsilcilerinin yaygın kullandığı alfabenin Türkler arasında bir süre sonra kabul gördüğü bilinmektedir. Bunda elbette yeni kabul edilen dinin kaynaklarına ulaşma arzusu baskın olmakla birlikte dinin temsilcilerinin kullandığı alfabeye kutsiyet atfetme de göz ardı edilemez. Ancak alfabe değişikliklerinin uzun süreçler aldığı ve bir şekilde toplumun tamamını etkileyen sosyolojik boyutunun da olduğu bir gerçektir. Ayrıca yeni kabul edilen alfabenin dilin seslerini karşılıma yeterliliği veya uygunluğu da bir başka sorun olarak karşımıza çıkar. Bu tarz sorunlar için üretilen veya üretilmeye çalışılan çözümler önerilerinin kabul görmesi ve yaygınlaşması da bir hayli zaman alabilir. Bu makalede Türklerin en uzun süre kullandığı alfabe olan Arap alfabesinde kullanımı olmayan ancak Arap alfabesi ile yazılmış Türkçe metinlerde bir imla arayışı olarak değerlendirdiğimiz çift hareke kullanımı üzerinde durulacaktır.

1. Hareke Kullanımı ve Türkçe Metinler

Arap imlasında kısa ünlülerin doğru sesletimi için kullanılan harenenin “başlangıçta Kur’an’ın Arap olmayanlar tarafından doğru okunmasını sağlamak için icad edildiği” (Develi 2012: 21) bilinmektedir. Arap alfabesini kullanmaya başlayan Türkler arasında da hareke kullanımı başlangıçta bir hayli yaygındır. Özellikle Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinde hareke kullanımı ile sıklıkla karşılaşılır. Ancak zaman içerisinde kalıplaşan bir imlaya doğru gidiş ve “yazıya lüzumsuz bir kalabalık veren ve yazının süratini kesen” (Ergin 2000: 14) hareketler kullanımdan düşmüştür. Hareke kullanımını devam ettiren eserlerse genellikle halka hitap eden sanat kaygısından uzak metinler olarak karşımıza çıkar.

Hareke kullanımının azalmasında kalıplaşan ve yaygınlaşan bir imla geleneğinden de söz etmek gerekir. Özellikle Klasik Osmanlı Türkçesi olarak adlandırılan XV. yüzyıl sonrasında kalıplaşmanın daha belirgin olduğunu söylemek gerekir. Korkmaz’a (1979: 68) göre “en geç XVI. yüzyıldan başlayarak, artık konuşma dili ile yazı dili birbirinden ayrılmış olduğundan, bu değişme ve gelişmeye paralel olarak, Osmanlı imlası da çok

defa telâffuzla bağlantısı bulunmayan bir klîşe imlası durumuna gelmiş bulunuyordu. Böylece, Eski Anadolu Türkçesi ile Osmanlıca arasında dilin iç ve dış yapısı bakımından önemli ayrılıklar ortaya çıkmıştır.” Bu önemli ayrılıkların temelinde yer alan telâffuzla bağlantısı bulunmayan klîşe imla müellif veya müstensihleri -en azından telâffuzu az da olsa yansıtmak isteyen müellif veya müstensihleri- bir arayışa itmiştir. İşte bu arayışların neticelerinden biri zaman zaman aynı harfin çift hareke ile işaretlenmesidir.

2. Çift Hareke Kullanımı

Arap harfli Türkçe metinlerde standart bir imla özelliği olarak değerlendirilmeyen çift hareke kullanımına rastlanan eserlerden ilki Harezmi-Altınordu sahası eserlerinden olan *Nehcü'l-Feradis*'tir. Eserde “Bazen bir kelimeye iki ayrı hareke konmuştur. Mesela *ilek* ‘ön’ sözü bir yerde *أَيْلَاك* (26/8) şeklinde harekelendiği gibi *anan-* olarak telaffuzu vârit olmayan *inan-* fiili de bir misalde *أَيْنَانْدُوقُ* (26/6) şeklinde harekelenmiştir” (Karamanlıoğlu 1968: 56). Karamanlıoğlu bunları hareke yanlışları olarak değerlendirmiştir. Eserde hareke yanlışları başlığı altında verilen bazı çift hareke kullanımını örnekleri de şunlardır:

a) Türkçe sözlerde: *aytқан* *أَيْتْقَان* (30/12), *ming* *مِينِك* (37/3) vd.

b) Yabancı sözlerde: *kıyāmet* *قِيَامَت* (36/6), *menba* *مَنْبَع* (3/13) vd.

Karamanlıoğlu'na göre (1968: 56) harekeli olan bu nüshanın (Süleymaniye Kütüphanesi Yeni Cami Nüshası) harekelenmesi eserin yazılışından daha sonraki bir zamanda belki de iki ayrı şahıs tarafından yapılmış olabilir. Dolayısıyla çift hareke kullanımları yanlış kullanım olarak değerlendirilmelidir.

Memlûk sahası eserlerinde çift hareke ve harfle yazma örnekleri üzerine tespitlerde bulunan Kaymaz (2019: 585) Memlûk sahası eserleri üzerine çalışan araştırmacıların bu tarz kullanımları dikkat çekici bir özellik olarak ele almadıkları kanısındadır. *Bulgatü'l-Müştak*, *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye ve Ed-Dürretü'l-Mudi'a fi'l-Lugati't-Türkiyye El-Kavâninü'l-Külliyeye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye ve Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî* adlı eserlerdeki kullanım örneklerini sıralayan Kaymaz'ın tespit ettiği örneklerden bazıları şunlardır:

ta/ındı (7a3); *şa*/ılzıradı (15a1); *yara*/ık “ışık” (23a5); *ka*/ovun (7b12) (*Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye*).

körmedi/üm (50b); *çürdü*/um (27a); *bazardadı*/ur (44b) (*El-Kavâninü'l-Külliyeye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye*).

Kaymaz'ın (2019: 591) pek çok örnek içeren bu kullanımlarla ilgili değerlendirmesi “Farklı imla tercihlerinin Memlûk Türkçesinin kendi içerisindeki ağızları temsil etmesi” noktasındadır. Kaymaz'a (2019: 591) göre “Eğer durum böyleyse, bu tür farklılıkların ayrı ayrı incelenmesi gerekir. Farklı imla tercihleri, farklı boyların ağızlarını gösterebilir.”

Memlûk-Anadolu sahası içerisinde değerlendirilen çift harekeli yazımların sıklıkla görüldüğü bir başka yazar Darîr'dir. Darîr'in hem *Yüz Hadis ve Yüz Hikâye* hem de

Sîretü'n-Nebî adlı eserlerinde bu kullanımlar dikkat çekicidir. Erkan (1986: LXII) *Sîretü'n-Nebî*'deki kullanımları şu şekilde sıralar:

1. Kelime kökünde ikili hareke taşıyan örnekler: ben ~ bin 230b-12, evlendi ~ ivlendi 71b-1
- a) yabancı kelimelerde: Ebū Cehlūj ~ Ebū Cehilūj 218b-6, şavma'a ~ şavmı'a 116b-16, Haccac ~ Hıccac 198a-12
2. Kelime gövdesinde ikili hareke taşıyan örnekler: tutuşdı ~ tutuşdı 75a-5 , yitişdi ~ yitüşdi 183a-13, yoşsul ~ yoşsul 8a-13,
3. Kelime sonunda ikili hareke taşıyan örnekler: təcın ~ təcını 13b-14, biriñüz ~ biriñüzi 74a-11
4. Ek bünyesinde ikili hareke taşıyan örnekler: kullıg ~ kulluğ 116a-14, gündüzin ~ gündüzün 208b-12, götürmişdi ~ götürmüşdi 171a-3
5. Yardımcı ünlülerde ikili hareke olan örnekler: menzilime ~ menzilüme 202b-7, yaşuma ~ yaşımı 186a-12
6. Üçüncü teklik şahıs iyelik ekinde düzlük yuvarlaklık tereddüdü: kolunı ~ kolını 173b-2, tozunı ~ tozını 141a-15
7. i- fiilindeki ikili hareke örnekleri: ol-udı ~ ol-ıdı 189a-10, tohur-udı ~ tohur-ıdı 64b-17
8. u, ü bağlama edatı: vuhüş u tuyür ~ vuhüş ı tuyür 56a-10

Hem Türkçe hem de yabancı kökenli kelimelerde pek çok örneği bulunan kullanımlarla ilgili Erkan'ın (1986: LXII) değerlendirmesi eserin yazılış devri ile istinsah dönemi arasında geçen zaman içerisinde, birtakım fonetik farklılıkların meydana geldiği veya yazarla müstensih arasında ağız farkı bulunduğu noktasındadır. Erkan'ın çift hareke kullanımları ile ilgili zaman içerisinde fonetik farklılıkların meydana gelmesi değerlendirmesine mesafeli yaklaşmakla birlikte yazar-müstensih ağız farklılıkları yaklaşımı dikkate değerdir.

Darîr'in *Yüz Hadis ve Yüz Hikâye* adlı eserinde ise göñlüni ~ göñlini (306-11), kırtuldum ~ kırtıldum (33a-7), koşşum ~ koşşım (30a-15) çift hareke kullanımları olarak verilmiştir (Erkan 1979: XXIII).

Anadolu sahasına geldiğimizde de çift harelili kullanımlarla sıklıkla karşılaşırız. Eski Anadolu Türkçesi içerisinde değerlendirebileceğimiz *Tezkiretü'l-Evliyâ* yazması bu konuda güzel örnekler sunar. Yazarı hakkında tartışmalar bulunmakla birlikte (Kablender 2015) Bibliothèque Nationale de France 86 numarada kayıtlı bulunan 1423 tarihli *Tezkiretü'l-Evliyâ*¹ yazmasında yer alan örneklerden bazıları şunlardır:

- ögü(i)t 10b-4, göre(i)mezsın 15b-5, makāmımadu(i)r
15b-8, üzerü(i)me 21a-4, bizi(e) 31a-3, olmadu(i)k 41a-8,

¹ Yazma eserin ve örneklerin temininde yardımını esirgemeyen Doç. Dr. Erkan Salan'a teşekkürlerimi sunarım.

yüzü(i)gin 56b-12, ve(i)rdi 59a/3, ye(i)r yüzünde 59a-7, vaqtınu(ı)z 61a/13.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde en çok örneğe rastlanan eserlerden biri Şeyhoğlu Sadrüddin'in *Kabus-nâme Tercümesi*'dir. Eserde 143 kelimedeki çift hareke kullanımının tespit edildiğini bildiren Doğan (2011: 68) "Bunu müstensihini metni istinsah ederken Eski Anadolu Türkçesi döneminin temel özelliklerinden biri olan dudak uyumsuzluğu örneklerini metinde bırakmakla beraber, ikinci bir hareke kullanarak dudak benzeşmesinin varlığını okuyucuya hissettirme çabası olarak" değerlendirir. Metinde yer alan örneklerden bazıları şunlardır:

güli(ü)msindi 20a-3, oğu(ı)dı 20a-3, dökü(i)lür 26a-8, uyu(ı)rsın 27b-15, konuqlı(u)k 28b-14, içü(i)p 29b-1, unu(ı)t 33b-10, savuqlı(u)kda 36a-7, kuru(ı)t 36a-11, uyu(ı)rlar 36b-15, yoşsu(i)llik 42a-1, konşu(ı)ña 49a-6, azu(ı)ksuz 71b-12, kırtu(ı)la 81a-13, kırtu(ı)lursa 81a-15, toğrulu(ı)k 96a-14, yörü(i)meye 103a-10

Kabus-nâme Tercümesi'nde yer alan ci(ü)fti(ü) 52b-11 ve sevi(ü)ci(ü) 91b-2, kelimelerinin yazımında çift harekenin ikişer kez kullanılmış olması dikkat çekicidir. Ayrıca hem kökte hem de ekte kullanımına rastlanan çift hareke kullanımlarının ötre ve esrenin birlikte kullanımı şeklinde eserde yer aldığı görülür.

14. yüzyıla ait olduğu düşünülen Anadolu sahası eserlerinden *Kıyas-ı Enbiya*'da da çift hareke kullanımının yaygın olduğu bildirilir. Eserde çift hareke kullanımının ötre ve esrenin aynı harfte kullanımı şeklinde tespit edildiğini belirten Yılmaz vd. (2013: 24) Bu durumun iki şekilde izah edilebileceğini bunlardan ilkinin o dönemde bu iki biçimin de konuşma dilinde var olduğu bunun da yazıya yansıtıldığı diğerinse hareketlerden birinin daha sonra metni okuyan veya çoğaltan kişi tarafından konulmuş olabileceği ihtimalidir. *sürüp ~ sürip* (136/13), *işledinüz ~ işledünüz* (17/10) Yılmaz vd. (2013: 24) tarafından çift hareke kullanımı için verilen örneklerdir.

16. yüzyılda Enverî tarafından kaleme alınmış olan *Sırru'l-Esrâr ve Matlau'l-Envâr* adlı eserde de çift hareke kullanımları karşımıza çıkar. 1530 tarihli nüshadan alınan örnekler şunlardır:

aşlı(u) 7a-1 (Şetürk 2021:76), ye(i)lli 71b-9, mi(e)nber 78b-9, cür'amuzu(ı) 85b-1, ap(pa)pağıken 89a-4²

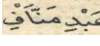
Birgüli Muhammed Efendi'nin 1562 yılında kaleme aldığı 1683 tarihinde istinsah edilmiş *Vasiyyet-nâme* nüshasında da çift hareke kullanımı karşımıza çıkar. Eser üzerine

² Örnekler, eserin 51a-100b varakları üzerine yüksek lisans tez çalışması yapan öğrencim Pelin Dereli'den alınmıştır.

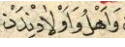

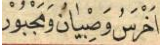
çalışan Duman'ın (2000: 34) “Bir örnekte (indir(dür)mişdür 7b.6) ekin hem üstüne hem altına hareke konmuştur ki başka birkaç kelimeye daha olan bu harekeleme³ ünlü değişmesi öncesi geçiş dönemine işaret eder. Geçiş sürecini yaşayan sesler (nötr) seslerdir ki böyle yazılışları harekeli pek çok eserde görmek mümkündür” şeklinde değindiği kullanımlara ünlü değişmesi öncesi geçiş dönemi süreci yaklaşımı dikkat çekicidir.

Duman'ın üzerinde çalıştığı bir başka eser olan Evliya Çelebi *Seyahatnâmesinde* de farklı imla özellikleri içerisinde çift hareke kullanımları kendine yer bulur. Duman (1995: 5-6) konuyu şöyle aktarır: “divâzde ~ düvâzde (دُوَاژده) (on iki) dal'ın hem üstünde ötre hem altında esre bulunmaktadır. Bunlardan ‘dügâzde’ kelimesinin Farsçadaki asıl şeklini, ‘divâzde’ ise kelimesinin Türkçede kullanılan şeklini göstermektedir. Aynı şekilde yazı ((يازوی)) (düz ve boş alan) kelimesi de hem kalıplaşmış imlasını hem de gelişmiş şeklini gösterecek şekilde yazılmıştır. Bağlama edatı v'nin şu örneklerde ‘u’ (yuvarlak ünlü) değil, ilerleyici veya gerileyici benzeşmeyle i (~i) (düz ünlü) olduğunu görüyoruz. Bu yazılışlar da v harfinin altına esre konmak suretiyle gösterilmiştir. *evlâd* ı (~u) *kardaş* (اولادو). Aynı şekilde ‘getirip’ kelimesinin v'nin altına esre konmak suretiyle ‘getirip’ (كتوروپ) şeklinde de söyleneceğine işaret edilmiş; hatta bu şekilde okunması gerektiği belirtilmek istenmiştir. ‘yutdurur’ (يوطدورر) kelimesinin son hecesi de aynı şekilde hem ötre hem esre ile işaretlenmiştir.” Evliya Çelebi *Seyahatnâmesinde* yer alan bu örnekler bir hayli kıymetlidir. Zira nüshanın müellif nüshası olması veya en azından müellif gözetiminde yazılmış olması⁴ müellif-müstensih farklılığı dışında çift hareke kullanımlarının da olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

17. yüzyılda kaleme alınan *Seyahatnâme* sonrası 18. yüzyılda yazılmış eserlerde de çift harekeli yazımlara rastlamak mümkündür. Muhammed bin Begbâzârî tarafından yazılan ve 1738 yılında Muhammed Bin El-Hac Mahmud tarafından istinsah edilen *Naşihatü'l-Müslimîn*⁵ adlı eserde de çift hareke örnekleri görülür.

olu(ı)nan 28b-10, ve(i)re 87b-15, vücūdu(ı) 14b-9,
si(e)vri sişekin 56a-12, ‘Abdimennâf(ı) 47b-5

Metinde özellikle ve bağlacının Arapça kaidelere uygun olarak sessiz harf ile biten Arapça ve Farsça kelimelerden sonra u, ü olarak okunması için ilk kelimenin sonuna ötre konulması diğer yandan vav yazılıp üzerine üstün konulması, ve olarak seslendirilmesinin istenmesi çok sık karşılaşılan bir imla özelliğidir.

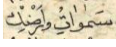
türâb u (ve) hâcer 71a-14, ehl ü (ve) evlâdından 77a-15,
şefâ'at ü (ve) şekvâda (81b/14-15), ahras u (ve) şıbyân u (ve)
mecbūr (100a/15)

³ Bu kelimelerden bazıları etdik(dük)den sonra 52a-7, oku(ı)ya 53a-11.

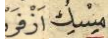
⁴ Nüsha üzerine tartışmalar için bk. Salan 2013: 19.

⁵ Üzerinde çalıştığımız bu yazma eser girişinde eserin Birgivi Şerhi olduğu beyan edilir.

Bir örnekte ise ve bağlacı için ilk kelimenin sonuna ötre ve esre işaretlemesi yapılmıştır.

semāvāt u(1) arzın 42a-13,

Naşihatü'l-Müslimîn adlı eserde bir örnekte ise Farsça terkipte kullanılan izâfet kesresi hem ötre hem de esre ile işaretlenmiştir.

misk-i (ü) ezfer 89b-2/3

18. yüzyılın sonlarında yani Osmanlı döneminin kalıplaşmış imlasının yaygınlaştığı ve tereddüde düşülen kullanımların kalmadığı düşünülen zaman diliminde bile çift hareketli kullanımları görmek mümkündür. Hafız Ömer Yenişehir-i Fenârî künyeli bir şair tarafından 1790 yılında kaleme alınan ve 318 beyitten oluşan bir mi'râciyenin mensur dîbâcesinde iki dikkat çekici özellik görülür. Bunlardan ilki;

a) “Çift hareke koyma: Şairin, bazı harflere çift hareke koyduğu görülmektedir: vedağlaşup/vedağlaşıp (وَدَاغْتَشُوْپْ); tayanupdu/tayanupdı (طَايَاتِيْدِي).

b) Okutucunun hilafına hareke koyma⁶: Şair, okutucuya muvafık hareke koyduğu gibi okutucunun hilafına da harekeleme yapar: *geldü > geldi* (كَلِيُو); *olur mı > olur mu* (اُولُوْرْمِي); *açılır > açılır* (اَچِيْلُوْر). Şairin bu tasarrufu yani *geldü* yazıp *geldi* harekelemesi, kelimenin kalıplaşan imlası ile kelimenin telaffuzu arasındaki farkı açıkça ortaya koymaktadır. Okutucuya uygun hareke koyduğu yerler ise imla ile telaffuzun örtüştüğü yerleri gösterir” (Günaydın 2020: 173).

Günaydın'a göre (2020: 173) çift hareke koymanın nedeni çift hareketli kelimelerin o dönemde her iki şeklinin de kullanımda olması veya takti'î yansıtma amacıdır.

Yukarıda aktarılmaya çalışılan örneklerden hareketle çift hareke kullanımının yaygın bir tercih olduğu sonucuna varılabilir.

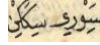
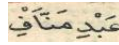

3. Sonuç

Farklı tarihî dönemlerde farklı yüzyıllarda kullanımına rastlanan çift hareke kullanımları ile ilgili şu tespitlerde bulunabiliriz.

a) Çift hareke kullanımlarına Türkçenin farklı tarihî dönemlerinde ve farklı eserlerinde rastlamak mümkündür. Çift hareke kullanımı sadece Türkçe kökenli kelimelerde değil aynı zamanda yabancı kökenli kelimelerde de karşımıza çıkmaktadır. Kelime kök ve gövdelerinde kullanımına rastlanan çift hareketli işaretleme sistemi eklerde de sıklıkla karşımıza çıkabilmektedir.

⁶ Bu tarz kullanımları Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Duman 1995: 5-6); Bibliothèque Nationale de France 86 numarada kayıtlı Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesinde İmân (آيَان) 49b-8 ve Kabusnâme Tercümesinde de aru(1) (اَرُو) 76a-14 görmek mümkündür.

b) Çift hareke tercihlerinde aynı harfin üstün ve esre ile, ötre ve esre ile, esre ve cezim ile ve üstün ve cezim ile işaretlendiği örnekler tespit edilmiştir⁷.

olu(i)nan 28b-10, ve(i)re 87b-15, vüçüdu(i) 14b-9,
si(e)vri sişekin 56a-12 ‘Abdimennāf(i) 47b-5,
ap(pa)pağiken 89a-4

c) Çift hareke kullanımlarını bir hata olarak değerlendirmemek gerekir. Zira bu kadar farklı dönemde ve farklı eserde çift hareke kullanımına rastlanması bunun bir hata olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaz.

d) Çift hareke kullanımları için genellikle ortaya atılan müellif-müstensih ağız farklılıklarının eserlere yansımaları yaklaşımının gerçeklik payı olmakla birlikte müellif hattı olduğu düşünülen *Evliya Çelebi Seyahatnâmesinde* de çift harekeli kullanımların yer alması daha geniş bir perspektiften konuya yaklaşmayı zorunlu kılar.

e) Bizce çift hareke kullanımlarının önemli bir kısmı standart imla ile oluşturulan yazı dili ile konuşma dili çatışmasına dayanmaktadır. Müellif veya müstensihler bir taraftan eser yazacak vâkıfiyete hakim olduklarını göstermek yani standart imlayı eserlerine yansıtmak zorundaydı. Ancak diğer taraftan konuşma dilinin yaygın kullanımlarını da zaman zaman eserlerine yansıtmaya çalıştılar. Dolayısıyla bir imla arayışı olarak çift hareke kullanımları ortaya çıktı.

Çift hareke kullanımları, müellif veya müstensihlerin nispeten özgürlüklerinin bulunduğu eserlerde yaygın olarak karşımıza çıkar. Bizce bu tarz eserler mensur ve halkı önceleyen metinlerdir. Tespit ettiğimiz örneklerin kaynakları da bu düşüncemizi destekler. Diğer yandan aruz ve kafiyenin baskısı altında oluşturulmuş manzum metinlerde bu tarz kullanımların çok daha sınırlı olduğu düşünülmektedir. Zira hem imla ile ilgili katı kurallar hem de kuralları bilmemekle suçlanmak/eleştirilmek manzum metinlerde bu tarz arayışlara girmeyi engeller.

Son olarak daha kapsamlı ve istatistiksel verilerden de istifade edilerek yapılacak çalışmalar çift hareke kullanımlarının standart yazı dili-konuşma dili bağıntısında aydınlatıcı bilgiler sunacaktır.

Kaynakça

- DEVELİ, Hayati (2012). *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 1*. İstanbul: Kesit.
DOĞAN, Enfel (2011). *Şeyhoğlu Sadriüddin'in Kabus-nâme Tercümesi*. İstanbul: Mavi.
DUMAN, Musa (1995). *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
DUMAN, Musa (2000). *Birgili Muhammed Efendi Vasiyyet-name*. İstanbul: R.
ERGIN, Muharrem (2000). *Osmanlıca Dersleri*. İstanbul: Boğaziçi.
ERKAN, Mustafa (1986). *Sıretü'n-Nebi (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

⁷ Doğrudan çift hareke kullanımı olarak değerlendirilmese de Salan'ın (2021: 112) Ferec Ba'de's-Şidde'de kullanımlarını tespit ettiği tenvin işareti ve nun harfinin birlikte yazımı da dikkat çekici bir kullanım olarak göze çarpar.

- ERKAN, Mustafa (1979). *Yüz Hadis ve Yüz Hikâye*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- GÜNAYDIN, Alper (2020). “Harekeli Bir Mi'râciyenin Dîbâcesi ve Osmanlı Türkçesinin İmlası ve Telaffuzu Hakkında Düşündürdükleri”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 49: 161-183.
- KABLENDER, Nesibe (2015) “Ferîdüddîn-i Attâr’ın Tezkiretü'l-Evliyâ’sının Türkçe Tercümelere ve Mütercimleri”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 41: 197-203.
- KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi (1968). “Nehcü'l-Feradis'in Dil Hususiyetleri I”. *İ. Ü. Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Dergisi*, XVI: 55-72.
- KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi (1970). “Nehcü'l-Feradis'in Dil Hususiyetleri III”. *İ. Ü. Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Dergisi*, XVIII: 57-80.
- KAYMAZ, Zeki (2019). “Bazı Tarihi Metinlerdeki Çift Hareke ve Harfle Yazma Geleneği Üzerine Bir Değerlendirme”. *Yazılışının 950. Yılı Anısına Uluslararası Kutadgu Bilig ve Türk Dünyası Sempozyumu. 3-5 Ekim Ankara*. (Edt. Fatih Kirişçioğlu). Ankara: 585-592.
- KORKMAZ, Zeynep (1979). “Eski Osmanlı Kaynaklarının Yayınında Transkripsiyonla İlgili Değerlendirmeler”. *Türkoloji Dergisi*, 8: 67-77.
- MUHAMMED BİN BEGBÂZÂRÎ (1738), *Naşîhatü'l-Müslimîn* (müstensih: Muhammed Bin El-Hac Mahmud), Samsun İl Halk Kütüphanesi, 55 Hk 366 Samsun.
- SALAN, Erkan (2013). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin Biçim Bilgisi Özellikleri*. Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- SALAN, Erkan (2021). “Eski Anadolu Türkçesinde Tenvin”. *Prof. Dr. Saadettin Özçelik Armağanı* (Edt. Erdoğan Boz, Fevzi Karademir). Ankara: Gazi.
- ŞENTÜRK, Selin (2021). *Sırru'l-Esrâr ve Matla'u'l-Envâr*. Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Tezkiretü'l-Evliyâ*. Bibliothèque Nationale de France, Supplément Turc 86, Paris.
- YILMAZ, Emine; DEMİR, Nurettin; KÜÇÜK, Murat (2013). *Kıyas-ı Enbiya*. Ankara: Türk Dil Kurumu.